REFLECȚII ASUPRA RĂSPUNDERII JURIDICE ÎN EVUL MEDIU

Elena ARAMĂ,
doctor habilitat în drept, conferențiar universitar (USM)
Oleg CHICU,
doctorand (USM)

RÉSUMÉ

Responsabilité est un fait social inhérent a chacune système d organisation sociale, ayant pour le but la conservation de la société et des personnes. Pendant histoire ont évolué les formes, fonctions, principes juridiques, les conditions de la responsabilité juridique. Au Moyen Age la responsabilité dans le droit roumain a visé, en premier lieu, l'élément reparatoire, ce que peut indiquer la survivance de l'esprit du droit romain (au moins) au population roumaine, continuatrice de la population daco-romaine. Mais la responsabilité en droit national a été influencée de la culture religieuse et juridique de l'Empire Byzantin.

Răspunderea este un fapt social ce a fost şi este inerent oricărei forme de organizare socială, având scopul de a conserva societatea şi persoana prin consolidarea sistemului de reguli şi credințe ce stau la baza solidarității membrilor societății. Pe parcusul istoriei s-au format şi au evoluat atât formele, funcțiile, principiile juridice, cât şi condițiile privind răspunderea juridică.

Cu referire la reglementările medievale, constatăm că toate popoarele vechi au cunoscut răzbunarea privată, cunoscută drept răzbunaresa sângelui, ca o sancțiune pentru omor. Ea îşi găsea explicația în faptul că viața, demnitatea şi averea omului puteau fi realizate doar de membrii acelui colectiv (trib, gintă) la care aparținea victima. Răzbunarea sângelui era considerată şi ca o datorie față de victimă, care, conform credințelor de atunci, nu-şi va găsi liniştea până nu va fi răzbunată. Cu apariția statului răzbunarea sângelui a fost limitată, limitarea mergând pe linia restrângerii cercului de subiecte la cel familial. Solidaritatea exista în cadrul obştii familiale; conform Pravilei Ruse (art.1 al redacției prescurtate), se răzbună tatăl, fiul, fratele, nepoții de frate.

Răzbunarea sângelui a fost chiar interzisă de autoritățile statului. De exemplu, la geto-daci, după cum mărturiseşte poetul roman Ovidiu, exilat la Tomis, răzbunarea sângelui fusese interzisă, deşi interdicția nu era respectată.[1]

Ea este înlocuită cu amenda, lucru foarte clar demonstrat de aşa-numitele „legi barbare". În legile cunoscute ca „barbare" (Legea Salică, Legea Saxonă) se prevedea de asemenea răzbunarea sângelii, deşi era limitată atât în ce priveşte infracțiunile pentru care se puteau răzbuna – numai pentru omucidere intenționată, cât şi cercul persoanelor ce răspundeau – infractorul şi feciorii acestuia.[2]

În Legea Salică wergheldul – amenda – se plătea pe lângă despăgubire, ceea ce prezintă încă un argument al faptului că francii au receptat parțial conceptul de delict privat din dreptul roman.[3] Orice infracțiune poate fi răscumpărată prin amendă.

La longobarzi, Edictul lui Rothari din 643 a înlocuit răzbunarea sângelui cu plata unei despăgubiri în bani ce se numea de asemenea wergeld; cuantumul acestuia se stabilea în funcție de poziția socială a persoanei lezate. De exemplu, pentru uciderea unui țăran liber wergeldul era de 200 solizi de aur, pentru un om semiliber – 60, iar pentru un serv de casă, precum şi pentru porcar – 50.[4]

Pe Peninsula Scandinavă (în particular, în Norvegia), răzbunarea sângelui s-a păstrat până în secolul XII, wergheldul era plătit atât de descendenți şi ascendenți în trei generații, cât şi de colaterali – frați, veri primari.[5]

În Statutul Corciula, deşi sunt prezente mai multe trăsături arhaice, nu era deja prevăzută răzbunarea sângelui şi răspunderea colectivă [6] Acelaşi lucru se poate găsi în Statutul Vinodoului din 1288, însă rudele răspundeau pentru ucigaşul fugar, plătind jumătate de amendă. Însă, deoarece în Statut nu se specifica care anume rude răspund, s-a făcut concluzia că răspund rudele, în genere.[7]

Codul sârb de legi al lui Ştefan Duşan de la mijlocul secolului XIV prevedea răspunderea pentru trădare – a fratelui pentru frate, a tatălui pentru fiu, a rudei pentru rudă, iar în cazul răspunderii pentru omucidere

răspundeau doar rudele cele mai apropiate – părinții, frații, copiii.

Imperiul Bizantin, adică Imperiul Roman de răsărit, a continuat, în special în primele secole ale existenței sale, tradițiile clasice, bazate pe dreptul roman şi filosofia greacă, la care s-au adăugat apoi elemente orientale şi, în totalitate, s-a dezvoltat sub influența noilor concepții ale teologilor creştini. Pecetea creştină a epocii se întrezăreşte în îmblînzirea pedepselor, dreptului imprimându-i-se un caracter mai umanst. Pedepsa cu moartea se aplica în cazuri limitate – omor, adulter, vrăjitorie, apoi, din secolul al VIII-lea, vrăjitoria nu mai este pedepsită cu moartea; în schimb, trădarea, de rând cu omorul şi adulterul, rămân a fi pedepsite cu pedeapsa capitală. Mult mai frecvente erau pedepsele pecuniare (confiscarea bunurilor, amenzile), exilarea la mănăstire sau chiar în afara Imperiului.[8]

Situația din dreptul vechi românesc era asemănătoare cu cea descrisă pentru alte popoare din Europa medievală, adică, un loc important în Legea țării referitor la răspundere ocupa elementul reparatoriu, ceea ce de asemenea denotă o supraviețuire (cel puțin) a spiritului dreptului roman la populația românească, urmaşa celei daco-romane, dar şi aflarea sub influența culturală, inclusiv juridică, a Imperiului Bizantin.

Legea țării era ansamblul normelor ce se aplicau pe teritoriul numeroaselor formațiuni statale – Țara Vrancei, Țara Vaşcăi, Cnezatele lui Ioan, Farcaş, Litovoi etc. Legea țării nu prevedea răzbunarea sângelui ca mijloc de soluționare a conflictelor. Plata unei compoziții, un principiu ce provenea din sistemul de soluționare a diferendelor din obştea sătească, avea la bază acordul între victimă şi făptuitor pentru plata unei sume de bani sau remiterea în proprietate a unor bunuri (moşii, case, vite, vii, livezi). Această modalitate a fost preluată şi după constituirea staleor medievale româneşti. Însă, aşa-nimita „răscumpărare a capului" viza nu doar iertarea delicventului de către victimă sau de rudele acesteia, dar şi plata unei amenzi dregătorului ce avea în sarcină judecarea cauzei. Şi în secolul XVIII Dimitrie Cantemir scria că ucigaşul care se înțelegea cu rudele victimei putea spera la mila domnului, dar nu era o garanție sigură, domnitorul putea considera că interesul public cere mai degrabă pedepsirea exemplară decât răscumpărarea capului.[9]

În dreptul medieval românesc din secolul XV infracțiunea se numea „dilo", adică „faptă". Infracțiunile erau clasificate, în funcție de gravitate, în infracțiuni grave – „velichie" şi mai puțin grave – „malîe". Infracțiunea se considera a fi o faptă ce se sancționa şi consta în pricinuirea unui prejudiciu şi în încălcarea legilor laice şi religioase, iar pricinuirea prejudiciului nu doar particularilor, dar şi puterii domneşti, statului, organelor acestuia. Termenul vechi, utilizat pentru desemnarea infracțiunii de „faptă" – „dilo", se utliza încă pe timpul lui Ştefan cel Mare. Aşa, într-un act datat cu 1467, infracțiunile sunt clasificate în grave – „velicoie" şi mai puțin grave – „maloe dilo".[10] Infracțiune era considerată fapta ce aduce daune persoanelor private, dar şi statului, autorităților.

Ca subiecte ale răspunderii penale erau considerate doar persoanele libere ce aveau o anumită situație materială. Robii nu erau subiecte ale infracțiunii, tocmai pentru că nu aveau propriul patrimoniu şi nu erau în stare să plătească amenda judiciară. Pentru paguba adusă ca o consecință a faptelor robului, plătea stăpânul lui. În cazul în care stăpânul refuza, robul devenea proprietatea celui ce plătea amenda pentru dauna produsă prin fapta robului.[11]

Deci, inițial accentul în răspundere se punea pe repararea daunei cauzate ca o consecință a faptei, observându-se tocmai acea atitudine romană din cazul „*damnum injuria datum*". Faptul că se urmărea în primul rând despăgubirea este ilustrat şi prin menținerea răspunderii solidare: fie a rudelor prin plata amenzii, fie chiar a comunității săteşti, în caz de autor nedescoperit al infracțiunii. În acest caz, putem intui un element de supraviețuire a spiritului de a realiza justul în relațiile umane cu privire la victimă, dar care, cu trecerea timpului, a fost asimilat de stat în alte scopuri, în special, patrimoniale, de dobândire a unor profituri. Această deturnare de la adevărata sa semnificație a amenzii respective a fost corect intuită de popor, care o numea „năpastă". În epoca fanariotă, răspunderea comunității săteşti pentru infracțiunea săvârşită pe hotarul său, dar al cărei autor nu a fost descoperit, s-a extins chiar pe o rază de 12 sate din jur.

Treptat, odată cu pătrunderea tot mai masivă în Principatele Române a literaturii religioase, dar şi juridice, are loc şi substituirea termenului de „faptă" cu cel de „vină". Cuvântul „vină" în dreptul medieval românesc era folosit ca sinonim al termenului „infracțiune".

Cum s-a menționat deja, până în secolul XVIII se practicau înțelegerile dintre infractor şi victimă (sau rudele acesteia), prin care infractorul, plătind o sumă de bani sau cedând unele bunuri mobile sau, mai des, imobile, îşi răscumpăra vina, adică avea loc comutarea pedepsei îndreptate asupra persoanei (în special, a pedeapsei cu moartea) într-o sancțiune patrimonială. În secolul al XVIII-lea acest procedeu era justificat într-o anaforă pe baza unui text din Basilicale, pe care îl citează: „La vinovățiile ce aduc osândă de moarte, este vinovatul slobod a pleca pe pârâşul său prin dare".[12]

Dimitrie Cantemir scria că ucigaşul care se înțelegea cu rudele victimei putea spera la mila domnitorului, dar nu era o garanție sigură, căci domnitorul, din considerente de interes public, putea cere mai degrabă pedepsirea exemplară decât răscumpărarea capului.[13]

De menționat că în principatul medieval al Moldovei şi al Țării Româneşti predomina o concepție mai rațională asupra subiectului responsabil şi a vinovăției acestuia. În Principatele Române nu au fost procese intentate animalelor ce au săvârşit omucideri sau lezări grave ale sănătății sau proprietății, cunoscute până în secolul XIX în Europa.[14]

Reglementările juridice româneşti cunoşteau răspunderea pentru lucrurile sau persoanele pe care le are cineva în pază, astfel că în loc de procese intentate animalelor ce păşteau pe proprietate străină în dreptul românesc acest delict era sancționat cu sancțiuni patrimoniale – plata unei amenzi – „pripasul" sau chiar cedarea animalului ce a încălcat proprietatea stăpânului locului.

După constituirea statelor medievale Moldova şi Valahia se aplica regula răspunderii penale personale, adică pedeapsa se aplica exclusiv persoanei care a săvârşit infracțiunea. Acest principiu era fixat în Syntagma lui Vlastares, nomocanon care a pătruns în Principate încă din secolul XV, în următoarea formulare: „Copiilor care nu au săvârşit nimic rău, crimele părinților nu-i vatămă; nici părinților – crimele copiilor, căci crimele urmăresc persoana". Despre aplicarea acestui principiu putem judeca şi după unele acte ale cancelariei domneşti ce atestă că pedepsele erau aplicate infractorilor în mod individual. Totodată, statul a favorizat şi menținerea unei instituții juridice arhaice – răspunderea solidară a membrilor comunității săteşti. În perioada prestatală, a Legii țării, când exista o proprietate obştească impunătoare, răspunderea penală colectivă reprezenta un element al echității sociale. Odată cu dezvoltarea proprietății private şi cu formarea statului răspunderea colectivă devine inechitabilă, nemaicorespunzând noilor realități. Trebuie de menționat că atunci când interesele guvernanților sau ale susținătorilor acestora o cereau, domnitorii puteau reduce acțiunea acestei instituții.

Aceasta s-a întâmplat în cadrul reformei de 40 de ani, care a extins principiul personalității şi individualizării pedepsei, astfel încât spre sfârşitul secolului XVI documentele menționează deja pe aşa-numiții „răufăcători – zlotvorțî", care comiteau infracțiuni grave şi cărora li se aplica o pedeapsă ce se răsfrângea doar asupra personalității infractorului (de regulă, pedeapsa cu moartea). În actele oficiale judecătorilor li se cerea să-i pedepsească pe răufăcători „după lege şi după faptă". Această îmbinare de cuvinte în limbajul cancelariei medievale moldoveneşti însemna aplicarea pedepselor ce grevau însăşi persoana în integritatea sa fizică, spre deosebire de alți infractori ce plăteau gloaba (amendă judiciară) după lege.[15]

Deci, pentru combaterea infracțiunilor grave statul renunțase la „năpastă" şi a recurs la personalizarea pedepsei. Conform noilor norme, răufăcătorii nu-şi mai puteau „răscumpăra capul" nici ei înşişi, nici de membrii familiei (părinți, frați, surori, rude), nici de alți oameni prin comutarea pedepsei cu moartea în amendă. În acest sens, în cadrul reformei de 40 de ani infracțiunile grave au fost retrase din jurisdicția privată, deoarece aceasta era cointeresată în comutarea pedepsei în amendă, pe care era în drept să o însuşească.[16]

Astfel, putem constata că principiul personalității pedepsei, cunoscut de mult timp în Moldova şi Valahia, era aplicat conform noilor realități şi necesități. Faptul ne demonstrează atitudinea selectivă a domnitorului față de normele bizantine, care erau aplicate doar atunci când acestea satisfăceau anumite cerințe ale epocii şi erau în concordanță cu nivelul de dezvoltare a relațiilor sociale şi a mentalității timpului respectiv. Uneori, guvernanții acceptau în mod conştient pierderea unor posibile venituri (amenzi judiciare neîncasate) pentru a-i pedepsi pe infractorii periculoşi în persoană.

Deşi în actele cancelariei domneşti de la sfîrşitul secolului XVI – începutul secolului XVII infracțiunea se numea încă pur şi simplu faptă, problema vinei era prezentă şi în reglementările juridice, şi în mentalitaea epocii. Dovezi în acest sens sunt cronicile secolului XVII, de exemplu, letopisețul lui Grigore Ureche, în care, descriind „ridicarea" orheenilor şi sorocenilor cu acel „domnişor" Ionaşco împotriva lui Aron-vodă cel urât de toată țara pentru greutățile puse pe umerii ei, Grigore Ureche îl dezaprobă pe Aron-vodă pentru că i-a pedepsit nu numai pe cei vinovați de „ridicare", ci şi „semințiile lor, şi vinovați, şi nevinovați".[17]

Severitatea pedepsei era în dependență de gravitatea infracțiunii conform scării de valori din acea societate. Sus pe această scară era situată viața şi sănătatea persoanei. Omuciderea intenționată era considerată infracțiune gravă şi, în conformitate cu reforma de 40 de ani, pedeapsa era cea capitală, nefiind posibilă comutarea ei în amendă judiciară. Pedeapsa pentru omucidere din imprudență, ca şi pruncuciderea, putea fi comutată în amendă judiciară. În acte se menționează că pentru omucidere neintenționată s-a plătit amendă 40 ducați, iar pentru pruncucidere – 100 ducați.[18] Diferența mare între aprecierea gravității omuciderii din imprudență şi a celei de pruncucidere poate fi explicată prin două motive : primul – de ordin religios,

căci uciderea unui prunc nevinovat era un păcat mare; al doilea motiv ar putea fi faptul că acel prunc ar fi fost născut în afara căsătoriei, iar naşterea copilului în afara căsătoriei se considera în sine o infracțiune gravă, deci în aşa caz pedeapsa se aplica pentru două infracțiuni. Amintim că în dreptul roman pruncuciderea copilului născut în afara căsătoriei se pedepsea ca şi omuciderea, pe când pruncuciderea de către o femeie căsătorită era considerată un delict ce era pedepsit în mod privat de soț.

În secolul XVII, pentru vătămarea integrității corporale se aplica şi privațiunea de libertate, dar care de asemenea se putea comuta în amendă. Într-un act din 1687 se conține informația cu privire la vătămarea corporală a unei persoane de către cumnatul acesteia, fapt pentru care a fost condamnat la amendă şi la privațiune de libertate pe patru săptămâni. Însă, persoana vătămată l-a iertat pe infractor şi, în rezultat, pedeapsa de privațiune de libertate a fost comutată în amendă, victima punând condiția ca făptaşul să se roage cu multă smirenie în biserică pentru „sângele nevinovat vărsat".[19]

Există mărturii documentare că pentru abuz în serviciu se aplica privațiunea de libertate, de la care de asemenea era posibilă răscumpărarea prin comutarea acestei pedepse în amendă judiciară şi restituirea sumelor încasate abuziv. În 1626, domnitorul Miron Barnovschi îl probozea pe marele vătav, poruncindu-i să restituie sumele ce le-a luat pe nedrept.[20]

Cartea românească de învățătură prevedea sancțiuni dure pentru abuz în serviciu. Aşa, de exemplu, pentru încasarea impozitelor şi taxelor peste cuantumul stabilit de domnitor se cuvenea pedeapsa cu moartea. Însă, în practică această sancțiune nu s-a aplicat, căci datele ce s-au păstrat nu conțin aşa informație. În letopisețul lui Miron Costin se menționează cazul unui dregător care a fost pedepsit pentru abuz în serviciu prin aplicarea a 300 de lovituri cu bățul.[21]

Deci, abuzul în serviciu în condițiile intensificării dominației otomane, respectiv, a fiscalității şi a corupției, nu era considerat o infracțiune gravă şi combaterea lui se făcea mai mult prin metode de convingere şi repararea prejudiciului.

Pentru infracțiuni contra familiei Cartea românească de învățătură prevedea pedeapsa cu moartea, dar în practică de la aceasta putea avea loc răscumpărarea, pedeapsa capitală fiind comutată în amendă. Aşa, o oarecare Lupa îşi „răscumpăra capul" pentru bigamie, căci se căsătorise a doua oară fără a divorța de primul soț.[22]

Pravilele – culegeri de legi scrise în limba română şi tipărite, Cartea românească de învățătură din Moldova (1646) şi Îndreptarea legii din Valahia (1652) au continuat extinderea vinei în pedepsirea infracțiunilor, deosebind infracțiunile intenționate de cele neintenționate.

De menționat că însăşi structura Cărții româneşti de învățătură din 1646 indică un început de delimitare a delictelor civile de infracțiuni. Prima parte a ei conținea 11 capitole, numite pricini, şi se intitula „Pravile tocmite, alease şi scoase pentru toți lucrătorii pământului, anume: pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru nămiți şi pentru păstori, arătînd împreună tuturor giudețul şi certarea ce li se va da fieştecăruia după deala sa, carii vor umbla cu nedreptate". Atrage atenția că „certarea" – pedeapsa se dă după „deala", adică după fapta sa ce reprezintă o nedreptate. Cele 94 articole („zăceale") conțin norme ce se referă la raporturile juridice dintre locuitorii satelor, agricultori şi păstori. În general, este prevăzută răspunderea pentru încălcarea hotarelor, pentru tăierea pomilor, viei, pentru provocarea incendiilor, răspunderea pentru prejudiciul cauzat de vite, situația semănăturilor şi a construcțiilor pe locuri străine, pentru construcția de mori. În temei, încălcările prevăzute în aceste 11 pricini pot fi calificate ca delicte civile, căci marea majoritate a sancțiunilor se referă la despăgubiri. De exemplu, în pricina a treia, zăceala 47 prevede: „Văcariul ce va arunca cu toiagul cela ce paşte vacile şi va vătăma vreo vită, au-i va frânge piciorul, au-i va vătăma ochiul, acesta nu va fi fără de pagubă, ce va plăti paguba stăpînului". Sau în pricina a patra, zăceala 52: „Orice fel de dobitoc, vrând să sae peste gard, la vie sau la pomăt, şi de să va împăra, să nu aibă nici o pagubă cela cu gardul". Despăgubirile trebuiau să fie echivalente prejudiciului, aşa cum arăta zăceala 59 a pricinii a şasea: „De va dărîma neştine în pădure, tăind crengi din copaci şi cu nesocotința lui va scăpa săcurea din mâini şi să va prileji de va lovi vreo vită şi o va omorî fără voia lui, acesta să dea vită pentru vită". Aici deja se vede că delictul este săvârşit din neglijență, „nesocotință", fără voie, dar despăgubirea trebuie să aibă loc. După cele 11 pricini, mai urmau, sub titlul de Pravile împărăteşti, încă 5 pricini ce prevedeau sancțiuni pentru furtişaguri. Acestea erau ca o punte de legătură între prima şi cea de-a doua parte ce are acelaşi titlu de „Pravile împărăteşti" cu 78 capitole, numite glave, ce conține în majoritate norme penale, dar şi civile. Pravilele împărăteşti sancționează infracțiuni ca: insultarea dregătorilor, falsificarea de monedă, omuciderea, răpirea, bigamia, adulterul, violul, incestul, proxenetismul, ierosilia etc. În această parte a Cărții româneşti vedem deja o altă abordare a faptelor ilicite, şi anume: ele sunt numite „greşeală", „vină". În glava 1, zăcealele 1,2,3 cuprind indicație la

termenul de greşeală: „Cela ce va sudui sau va ucide pre vre-un giudeț, sau pe vre-o slugă a giuideţului, pre carele va fi trimis giuideţul să facă vre-o slujbă, iară neştine îl va învălui şi nu-l va lăsa să-şi umple slujba după învățătura mai marelui său; această greşeală iaste ca şi cînd are fi suduit pre domnie”.[23]

Astfel, constatăm că pravilele, adică culegerile de legi scrise în limba română şi tipărite, Cartea românească de învățătură din Moldova (1646) şi Îndreptarea legii din Valahia (1652) au numit fapta ilicită civilă pur şi simplu faptă, iar fapta ilicită penală, infracțiunea – mai des greşeală sau vină. Deosebirea poate fi explicată şi prin faptul că Partea I a Cărții româneşti de învățătură a avut ca izvor Legea agrară bizantină din secolul VII, iar Partea a II-a s-a inspirat din lucrarea unui penalist italian din secolul XVII, Prosper Farinaccius.

Răspunderea pentru săvârşirea infracțiunii se deosebea în funcție de faptul dacă era infracțiune intenționată sau neintenționată. Cartea românească de învățătură (glava 8, zăceala 8) prevedea că acel ce ucide „cu greşeală şi fără de voia lui, să nu se cearte (pedepsească) ca un ucigătoriu”.[24]

În cazul unor infracțiuni grave cum ar fi omuciderea, Cartea românească le împarte în 3 grupuri:

1. Cu înşelăciune (intenție), „cînd se tîmplă cu înşelăciune şi cu poftă ucide unul pre altul”;

2. Cu nesocotință, „cînd cineva nici cu gîndul nu gîndi, nici cu inima nu pofti să facă ucidere, ci numai că să va mînia pre un om de-l va sudui şi-l va bate, dentr-acea bătaie i se va tîmpla moarte”;

3. Cu greşeală „cînd aruncă neştine într-un dobitoc sau într-o pasăre cu o piatră şi să nimereşte de loveşte pe vre-un om şi-l ucide”.

Astfel, într-o formă oarecum cazuistică se preconiza un început de evidențiere a intenției (pentru infracțiunile din primul grup) şi a imprudenței infractorului (pentru infracțiunile din al doilea grup). În cazul infracțiunii din al treilea grup exista doar legătura cauzală dintre faptă şi rezultat, conştiința şi voința subiectului nefiind implicate. De aceea, în glava 8, zăceala 8, se prevedea că acel ce ucide „cu greşeală şi fără de voia lui, să nu se cearte (pedepsească) ca un ucigătoriu”.[25] Intenția directă este desemnată şi de cuvântul „îndeadins” – în glava 9, zăceala 21: „Cîndu să va tîmpla, ori bărbat, ori femeie de-şi vor împresura cuconul lîngă sine într-aşternut, neavînd grijă cumu să cade de pruncul lor, să se cearte, iară nu cu moarte, ce după voia judeţului, iară de să va afla c-au făcut acest lucru îndeadins, cu înşelăciune, atunce ca un ucigătoriu să să cearte”.

Sporadic apare şi termenul de vină şi vinovat. În glava 24, zăceala 7, se prevede că soția va putea lua doar pentru „vină mare” chezăşie de la soț că nu o va vătăma, căci mai departe în zăceala 8 se stipula: „Măcar de şi-ar pune bărbatul chizeăş să nu-şi vatăme muierea, pentru aceia tot poate să o bată cu măsură, cîndu-i va fi vinovată”.[26] Această abordare s-a aprofundat în legile ulterioare, în special în cele de la începutul secoluli XIX – Codul Calimach şi Legiuirea Caragea, care au fost influențate mai mult indirect de Codul civil francez.

În Partea VI „Pentru ale judecăților” în punctul 2 se delimitează pricinile civile de cauzele penale, drept criteriu esențial fiind vina: „Prigonire iaste ori cremenale ori politicească. Cremenale este, când învinovățirea iaste vină: cum zorbalîc, omor, tîlhării, furtişag şi celelalte. Politicească iaste, cînd învinovățirea nu e vină: cum datoria şi celelalte”.[27]

În pct.1 din Capitolul 8 se încearcă o definire a răspunderii pentru delict civil: „Datorie ceea ce este neştine dator din împrumutare sau din pagubă”.[28] Deci, răspunderea este concepută ca despăgubire, vina nemaifiind căutată în toate cazurile. Se cerea repararea prejudiciului în cazul delictelor civile; despre acesastă situație ne mărturisesc mai multe norme ale Legiuirii Caragea, cum ar fi, de exemplu, pct.4 din Capitolul 4: „De va călca tocmeala stăpînul lucrului şi va păgubi pe chiriiaş, răspunde paguba”, iar punctul 9 prevede şi pentru chiriiaş obligația de a respecta „tocmeala închirierii, căci nepăzind-o, orice pagubă să va pricinui dintr-aceasta, o plăteşte”.[29] Neîndeplinirea corespunzătoare a obligațiunilor asumate prin contract angaja răspunderea, dacă paguba îi era imputabilă. Aşa, pct.8 din Capitolul 7 prevede: „De vei tocmi meşter să-ți facă zidire şi lucrînd tot lucrul sau parte a sa să va dărîma de cutremur sau va arde sau va cerca altă stricăciune din întîmplătoare şi neapărată pricină, paguba este a ta, iar de se va întîmpla stricăciune din pricina nemăestriei lui, orice pagubă va pricinui stricăciunea aceea, priveşte la meşter şi este dator a o răspunde”.[30] Astfel, aceste articole demonstrează că a răspunde este sinonim cu a despăgubi.

Adaosul de după capitolul 10, intitulat „Pentru stricăciune”, încearcă să definească la modul general răspunderea delictuală, stipulând în pct.1: „Care din ştiință sau neştiință sau cu greşeală va duce stricăciune altuia, iaste dator a răspunde stricăciunea”, iar în pct.5 „Cînd dobitocul cuiva va face vreo stricăciune, stăpînul dobitocului iaste dator a răspunde stricăciunea”.[31]

Astfel, răspunderea civilă însemna despăgubire ce intervine ca o consecință a delictului civil sau a încălcării obligațiunilor contractuale. Dar, pentru răspunderea civilă nu era cu totul indiferent elementul subiectiv. Astfel, pct.5 din Capitolul 13 prevede: „Care din părtaşi este purtător de grijă pe lucru de-a valma,

dator este să ia aminte de dînsul ca de al său; iar de nu, este dator de oricîtă pagubă să va pricinui din vicleşug, lenevire şi greşeala lui". Tot aşa, dacă lenevirea sau vicleşugul creditorului în mâna căruia se află zălogul este pricina pagubei cauzate zălogului, răspunde (despăgubeşte) creditorul (pct.12, Cap.11).[32]

În Legiuirea Caragea din 1818, Partea V se numeşte „Pentru vini" şi conţine norme de drept penal, deci în loc de „faptă" este utilizat termenul „vină", adică faptă vinovată.

În Capitolul I „Pentru omor", pct.4 a) prevede: „Cine va omorî, apărîndu-şi viaţa de primejdie, nevinovat iaste", îar pct.l4 b) – că nebunul sau smintitul la munte şi copilul mic dacă omoară nu sunt vinovaţi.[33]

În Capitolul 5, la pct.4 se prevede: „Iar câţi vor arăta cărţi mincinoase, prin neştiinţă, şi să va dovedi că nu le-au ştiut mincinoase, aceia sunt nevinovaţi", iar pct.2 din Capitolul 7 dispune ca „prepuitorii să să osîndească la pedeapsa ce era să pătimească cel prepus, cînd s-ar fi găsit vinovat".[34]

Deci, răspunderea penală era strict legată de săvârşirea cu vinovăţie a infracţiunii ce putea fi imputată infractorului, pe când în cazul răspunderii civile vina nu era totdeauna arătată a fi o condiţie absolut obligatorie pentru ca despăgubirea să intervină.

Note:

[1] E.Aramă. *Istoria dreptului românesc*. – Chişinău, 2003, p.9.

[2] З.М. Черниловский. *Всеобщая история государства и права*. – Москва: Высшая школа, 1973, p.128.

[3] A.Smocină. *Istoria unversală a statului şi dreptului, epoca antică şi medievală*. – Chişinău, 2002, p.128.

[4] M.Bădescu. *Sancţiunea juridică în teoria, filosofia dreptului şi în dreptul românesc*. – Bucureşti: Lumina LEX, 2002, p.107.

[5] А.Я. Гуревич. *Норвежское общество в раннее средневековье.* – Москва, 1977, p.14-29.

[6] В.Т. Пашуто, И.В. Шталь. *Корчула.* – Москва, 1976, p.12-19, 106-107.

[7] Б.Д. Греков. *Винодол* // Избранные труды. – Москва, 1957, т.I, p.48-50.

[8] O.Drîmba. *Istoria culturii şi civilizaţiei*. Vol.IV, p.305-365; L.Brehier. *Les institutions de l'Empire Byzantin*. – Paris, 1970.

[9] *Istoria dreptului românesc.* Vol.I. – Bucureşti: Editura Academiei Române, 1980, p.431.

[10] *Documenta Romaniae Historica.* A. Moldova. Vol.II. – Bucureşti, 1978, p.212.

[11] E.Aramă. *Unele consideraţii privind dreptul penal moldovenesc* (*secolul al XV-lea – mijlocul secolului al XVII-lea*) // Cugetul. Revistă de Istorie, 1991, nr.2, p.12-17.

[12] *Istoria dreptului românesc,* vol.I, p.431.

[13] *Ibidem.*

[14] J.Vartier. *Les proces d animaux du Moyen Age a nos jours*. – Paris: Hachette, 1970.

[15] *Documenta Romaniae Historica.* A. Moldova. Vol.XIX. – Bucureşti, 1969, p.186-187.

[16] П.В. Советов. *Сорокалетняя судебная реформа и ограничение судебного иммунитета в Молдавии в конце XVI – начале XVII вв.* // Социально-экономическая история Юго-Восточной Европы. – Кишинев, 1980, p.148.

[17] Gr.Ureche. *Letopiseţul Ţării Moldovei.* – Chişinău, 1971, p.211.

[18] *Moldova în epoca feudalismului.* Vol.3. – Chişinău, 1978, p.64-65,234.

[19] Gh.Ghibănescu. *Ispisoace şi zapise.* Vol.IV. Partea I. – Iaşi, 1926, p.138.

[20] *Documenta Romaniae Historica.* A. Moldova. Vol.XIX, p.100.

[21] M.Costin. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron vodă încoace.* – Chişinău, 1972, p.128.

[22] *Uricariul, sau colecţiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*. Publicate de Th.Codrescu. Vol.X. – Iaşi, 1889, p.136

[23] *Carte românească de învăţătură 1646.* Ediţie critică. – Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961, p.87.

[24] *Ibidem*, p.89.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem,* p.121.

[27] *Legiuirea Caragea.* Ediţie critică. – Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955, p.154.

[28] *Ibidem,* p.50.

[29] *Ibidem,* p.40.

[30] *Ibidem,* p.50.

[31] *Ibidem,* p.150.

[32] *Ibidem,* p.60.

[33] *Ibidem,* p.140.

[34] *Ibidem,* p.146.